

УДК 343.98

ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ (ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА)

В. О. ЯРЕМЧУК,

канд. юрид. наук,

асистент кафедри криміналістики,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: jaremchuk.viktoriya@yandex.ua

ORCID 0000-0001-8015-9166

Проаналізовано окремі питання організації і тактики участі спеціалістів при проведенні огляду місця події. Розкрито проблеми, пов'язані із залученням спеціалістів до огляду. Запропоновано криміналістичні рекомендації щодо тактики залучення спеціалістів. Розкрито особливості фіксації дій спеціалістів при проведенні огляду місця події.

Ключові слова: організація залучення спеціалістів, тактика залучення спеціалістів, огляд місця події, пояснення спеціалістів, фіксація діяльності спеціалістів.

Постановка проблеми. З прийняттям Закону України «Про національну поліцію», яка служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [14], відбуваються суттєві зміни в організації роботи слідчих. Ці перетворення впливають на взаємодію слідчих національної поліції та спеціалістів. Як відомо, найбільша кількість різноманітних спеціалістів залучається до оглядів місць подій. І згідно з ч. 3 ст. 237 КПК України, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий (прокурор) до огляду може запросити спеціалістів [8]. Як відомо, найбільша кількість різноманітних спеціалістів залучається до оглядів місць подій.

Актуальність теми. На сьогодні динамічний характер злочинності, ускладнення способів учинення кримінальних правопорушень потребує від слідчого (прокурора) звернення до спеціалістів різного фаху при проведенні слідчих (розшукових) дій. Саме тому уявляється актуальним розгляд організації і тактики участі спеціалістів під час огляду місця події.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду, досліджували такі вчені, як Р. Г. Ардашев [1, с. 165–183], Р. С. Белкін [6, с. 398–400], О. А. Леві [11, с. 8], В. М. Махов [10, с. 185–200], І. В. Пиріг [12, с. 257–300], В. В. Циркаль [15, с. 59–64], В. Ю. Шепітько [16, с. 491–493], М. П. Яблоков [17, с. 212–214] та ін. Проте організаційно-тактичним основам залучення спеціалістів до огляду місця події наразі приділено недостатньо уваги.

Метою статті є дослідження проблем щодо організації і тактики залучення спеціалістів до проведення огляду місця події.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні спеціалісти є важливими учасниками огляду місця події при розслідуванні різних видів кримінальних правопорушень. Спеціалісти, яких запрошують до проведення огляду місця події, мають відповідати, насамперед, таким вимогам: по-перше, бути компетентними в питаннях, що слід вирішити на місці події, мати відповідні навички і не бути зацікавленими в результатах огляду [11, с. 8]. Вже при плануванні огляду місця події слідчі звертаються до відповідних спеціалістів. Зокрема, пп. 10 п. 4 Положення «Про Міністерство внутрішніх справ України» передбачає, що у разі потреби дане міністерство забезпечує в установленому порядку участь працівників Експертної служби МВС як спеціалістів під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду [13].

Залежно від виду розслідуваного кримінального правопорушення слідчий залучає спеціалістів певного профілю. Проведене нами узагальнення кримінальних проваджень по вбивствах показує, що до огляду місця події залучали: судового медика – у 64,47 % проваджень; криміналіста – у 60,53 % проваджень; не вказано, з якої галузі знань залучено спеціаліста – у 15,79 % проваджень; залучали кінолога – у 10,53 % проваджень. При розслідуванні крадіжок до огляду місця події запрошували: криміналіста – у 18,54 % проваджень; не вказано, з якої галузі знань залучено спеціаліста – у 12,09 % проваджень; кінолога – у 1,61 % проваджень; залучали спеціаліста з іншої галузі спеціальних знань – у 2,41 % проваджень.

Крім того, при розслідуванні вбивств за результатами узагальнення нами кримінальних проваджень спеціалістів залучали: з обласного бюро судово-медичної експертизи – у 63,16 % проваджень; з науково-дослідного експертно-криміналістичного центру – у 57,89 % проваджень; з інших установ – у 10,53 % проваджень. Під час розслідування крадіжок спеціалістів запрошували: з науково-дослідного експертно-криміналістичного центру – у 55,56 % проваджень; у протоколі не вказано, де працює залучений спеціаліст – у 41,66 % проваджень; спеціаліста запрошували з інших установ – у 2,78 % проваджень. Як бачимо, залежно від категорії кримінального правопорушення існує потреба у допомозі спеціаліста певної галузі спеціальних знань.

Існують певні особливості в залученні окремих видів спеціалістів. Так, організація участі кінологів зі службово-розшуковою собакою потребує оптимізації. Неправильним є те, коли слідчо-оперативна група, виїхавши за повідомленням про вчинене кримінальне правопорушення, має організувати прибуття кінологів на місце події. Це суперечить положенню про невідкладність проведення огляду місця події. Також варто відмітити, що застосування службово-розшукової собаки ефективно у приватному секторі, а у багатоповерхових будинках це не завжди доцільно. Кінолог із такою собакою першим (перед членами слідчо-оперативної групи) має заходити до приміщень чи інших об'єктів для недопущення знищення одорологічних слідів.

На сьогодні суттєві труднощі має організація залучення судово-медичного експерта до огляду місця події та огляду трупа. На практиці один судово-медичний експерт під час чергування обслуговує декілька районів у місті. Тому огляди можуть відбуватися і через добу після настанні смерті особи. На наше переконання, слід збільшити кількість спеціалістів, що беруть участь під час слідчих (розшукових) дій, для ефективної й своєчасної допомоги слідчим.

Труднощі виникають і в організації залучення аквалангістів і водолазів до огляду водоймищ і пошуку трупів. У цих випадках слідчому складно керувати діями спеціалістів. Як правило, слідчі записують інформацію, що надає йому

водолаз під час такого огляду. Цікавим є той факт, що ще в 1960 р. в Майамі (США) був створений перший підрозділ «підводних» криміналістів. До нього увійшли криміналісти, яких навчили водолазній справі. Зараз «підводних» криміналістів готують навчальні заклади США. До того ж їх запрошують за кордон для допомоги в розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з утопленням. Зазвичай ці спеціалісти можуть швидко визначити – відбувся нещасний випадок або ж вбивця заховав труп під водою [1, с. 171].

Варто також звернутися до питань тактики залучення спеціалістів до огляду місця події. Слід зауважити, що в наукових джерелах з криміналістики дані проблеми не розглядаються, а висвітлюються лише окремі тактичні особливості. Так, А. В. Кофанов указує, що коло даних, які треба з'ясувати при огляді місця події, як раз і визначають тактику організації роботи спеціаліста на місці події [7, с. 417-418]. За визначенням В. М. Махова, «тактика використання знань обізнаних осіб» являє собою сукупність тактичних прийомів і наукових положень, на яких вони засновані й застосовуються з метою найбільш ефективного використання допомоги обізнаних осіб під час розслідування злочинів [10, с. 188]. Зазначимо, що спеціаліст допомагає слідчому в реалізації тактичних прийомів огляду місця події.

Так, на практиці мають місце невірні підходи щодо тактики залучення спеціалістів до огляду місця події. В одній ситуації слідчі відмовляються проводити огляд до прибуття спеціаліста. В іншій – уже до прибуття слідчого на місце події спеціаліст самостійно проводить огляд, а слідчий з його слів записує інформацію про виявлені об'єкти, не оглянувши місце події. Тому доцільним уявляється спільний огляд місця події слідчим і спеціалістом. Якщо існує декілька місць подій, на практиці слідчий і спеціаліст окремо один від одного здійснюють огляд, що є невірним. Попри те, що вони економлять робочий час, огляд місця події проводиться не в повному обсязі. А зважаючи на те, що це неповторна слідча (розшукова) дія, багато доказової інформації втрачається.

Слід звернути увагу на те, що під час огляду місця події спеціаліст має

виконувати всі дії під керівництвом слідчого. Як наголошує І. Є. Биховський, участь цієї особи під час огляду не означає, що слідчий усувається від безпосереднього дослідження обстановки місця події. Бувають випадки, коли слідчі перекладають на спеціаліста функції з дослідження місця події і самі лише складають протокол, зміст якого не узгоджується з діями спеціаліста, що негативно впливає на фіксацію результатів слідчої (розшукової) дії. Приміром, участь спеціаліста з судової медицини в огляді місця події не означає, що слідчому залишається тільки записувати в протокол те, про що повідомляє ця особа [2, с. 29–33]. Як переконує С. М. Вологін, незадовільна організація взаємодії при огляді призводить до конфліктних ситуацій, причинами яких, на думку опитаних автором спеціалістів, є: нечітка організація огляду місця події – відповіли 43,2 % спеціалістів; втручання слідчого у сферу діяльності спеціаліста – зазначили 32,7 % спеціалістів; перекладання ним своїх функцій на спеціаліста – вказали 10,8 % спеціалістів [4, с. 25]. І. Ф. Герасимов, розглядаючи взаємодію слідчого зі спеціалістом під час огляду місця події, надає такі тактичні поради: слідчий ставить запитання які його цікавлять, а спеціаліст допомагає йому цілеспрямовано провести огляд, даючи відповідні рекомендації. Взаємодія тут відбувається і при підготовці та збиранні матеріалів, необхідних для експертного дослідження [5, с. 110].

Спеціаліст під час огляду місця події застосовує тактичні засоби для сприяння слідчому у виявленні, фіксації, вилученні доказів. Справедливо вказує М. П. Яблоков, що важливі сліди, речові докази, обставини, які мають значення для розкриття злочину виявляються у випадках, коли спеціаліст особисто приймає участь у слідчій дії [17, с. 212]. Разом із тим невірно вбачається практика, коли у процесі огляду місця події спеціалісти виявляють, фіксують і вилучають сліди та інші об'єкти самостійно без участі слідчого. Слідчому належить планувати слідчу дію, давати вказівки щодо порядку фіксації і вилучення різного роду об'єктів [9, с. 178]. О. М. Васильєв слушно зазначає: спеціалісти неправильно вважають, що саме від них залежить «доля» огляду місця події [3, с. 36]. Відносно цього зауважимо, що тільки слідчий

єдиноначально керує проведенням огляду місця події. Нашу позицію підтверджує й анкетування слідчих. На їх переконання, спеціаліст під час огляду має працювати: а) під керівництвом слідчого – відповіли 43,0 % опитаних; б) з урахуванням вказівок слідчого – зазначили 40,0 % респондентів; в) як самостійний учасник слідчої (розшукової) дії – вказали 30,0 % опитаних.

Пропонуємо під час огляду місця події використовувати кількох спеціалістів: 1) які володіють спеціальними знаннями різних профілів і напрямків; 2) які використовують спеціальні знання з однієї галузі спеціальних знань; 3) можливим є залучення бригади або групи спеціалістів при проведенні декількох оглядів місць подій одночасно. Зокрема, В. В. Циркаль переконує, що наукові засади тактики використання допомоги двох і більше спеціалістів різних профілів знань можна розкрити через з'ясування таких питань: 1) чітке встановлення обставин, за яких необхідна спільна, одночасна, а не почергова участь декількох спеціалістів в одній слідчій дії; 2) визначення потреби в попередній нараді спеціалістів, узгодження порядку виконання ними доручень слідчого, зміст консультацій і доцільність участі в такій нараді слідчого чи навіть керівництво нею; 3) з'ясування, хто і як має розв'язувати неузгодженості між спеціалістами [15, с. 60]. Проте перед запрошенням декількох спеціалістів слідчий має спланувати їх спільну діяльність.

Для вірного обрання кількості спеціалістів певне значення має число об'єктів, які слід оглянути та їх специфіка. Результати узагальнення проваджень щодо розслідування вбивств показують, що до огляду місця події залучали: одного спеціаліста – у 39,47 % протоколів; двох, які мають спеціальні знання з різних галузей, – у 27,63 % протоколів; трьох і більше – у 9,21 % протоколів. При розслідуванні крадіжок до проведення огляду місця події залучали: одного спеціаліста – у 25,81 % протоколів; двох, які володіють спеціальними знаннями з різних галузей, – у 1,61 % протоколів; двох, які мають спеціальні знання з однієї галузі, – у 1,61 % протоколів.

Проте слід звернутися до іншої сторони цієї проблеми, а саме: чи завжди доцільна присутність декількох спеціалістів одного виду спеціальних знань при

огляді місця події, коли можна обмежитися залученням однієї особи? На наше переконання, є випадки, коли дійсно доцільне використання допомоги декількох спеціалістів одного профілю. Так, при огляді місця вибуху залучається група вибухотехніків, які збирають частини вибухового пристрою на місці злочину, що займає значну площу, чим пришвидшують проведення слідчої (розшукової) дії.

Ще одним проблемним питанням є фіксація діяльності спеціалістів при проведенні огляду місця події. Так, Р. С. Белкін пише, що спеціаліст має право робити заяви, зауваження, які слід занести до протоколу слідчої (розшукової) дії [6, с. 400]. Варто вказати, що в п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України записано, що додатком до протоколу процесуальної дії є письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у здійсненні процесуальної дії. За дослідженням І. В. Пирога, з 264 протоколів оглядів місць подій лише у 8 з них містилися додатки у вигляді «пояснень спеціаліста», що на переконання автора свідчить про небажання спеціалістів складати окремий документ беручи на себе додаткову відповідальність [12, с. 268]. На наш погляд, одночасне складання декількох протоколів призведе до накопичення непотрібних матеріалів кримінального провадження. Крім того, спеціаліст при складанні окремого документа втручатиметься у діяльність слідчого з доказування у кримінальному провадженні. Фіксування слідчої (розшукової) дії одразу в двох протоколах затягне час слідчої (розшукової) дії. Тому дослідження спеціалістів потрібно відображати в протоколі слідчої (розшукової) дії. Так, слідчі Міністерства внутрішніх справ і Служби безпеки України вважають, що результати діяльності спеціалістів під час проведення слідчої (розшукової) дії: 1) мають фіксуватися у протоколі слідчої (розшукової) дії (відповіли 64,8 % опитаних); 2) повинні міститися в окремому документі, складеному спеціалістом (відповіли 19,6 % респондентів); 3) результати досліджень належить викладати у спеціальному додатку до протоколу слідчої (розшукової) дії (вважають 8,3 % слідчих); 4) результати діяльності спеціаліста не повинні фіксуватись у протоколі слідчої (розшукової) дії (відповіли 5,2 % опитаних).

Судові експерти Міністерства охорони здоров'я, Міністерства внутрішніх справ і Міністерства юстиції України переконані, що результати діяльності спеціаліста під час проведення слідчої (розшукової) дії мають відображатись: у протоколі слідчої (розшукової) дії (вважають 81,1 % респондентів); спеціаліст має скласти окремий документ про результати діяльності (відповіли 16,6 % опитаних); результати діяльності спеціаліста належить викладати у спеціальному додатку до протоколу слідчої (розшукової) дії (вважають 8,3 % судових експертів). Таким чином, експерти і слідчі підтверджують доцільність опису всіх дій спеціалістів виключно у протоколі слідчої (розшукової) дії.

Цікавими є дані щодо відображення діяльності спеціаліста у протоколах слідчих (розшукових) дій. Так, узагальнення кримінальних проваджень по вбивствах показує, що під час огляду місця події проводились фото- і відеофіксація – у 42,11 % проваджень; застосовувалися науково-технічні засоби при роботі зі слідами – у 28,95 % проваджень; використовувалися прилади для вимірювання – у 9,21 % проваджень; застосовувалися оптичні пристрої – у 1,32 % проваджень. Однак, беручи участь в огляді місця події при розслідуванні вбивств, сама діяльність спеціаліста висвітлена таким чином: 1) спеціаліст здійснював пошукові дії із застосуванням розшукової собаки – у 10,53 % проваджень; 2) проводив фото-, відеозйомку, звукозапис – у 5,26 % проваджень; 3) спеціаліст складав плани чи схеми – у 1,32 % проваджень. Що стосується крадіжок, то при огляді місця події використовувалися: науково-технічні засоби для роботи зі слідами – у 12,90 % проваджень; проводилась фото- і відеофіксація – в 7,26 % проваджень; використовувалися прилади для вимірювання – в 6,45 % проваджень; оптичні прилади – в 0,81 % проваджень. Діяльність спеціаліста за цією категорією проваджень відображена у протоколах наступним чином: 1) спеціаліст складав плани, схеми – зазначено у 2,42 % протоколів; 2) здійснював фото-, відеозйомку чи звукозапис – відображено у 2,42 % протоколів; 3) спеціаліст виконував пошукові дії із застосуванням розшукової собаки – вказано в 1,61 % протоколів; 4) спеціаліст брав участь у вилученні об'єктів при залученні експерта – відображено в 0,81 %

протоколів. Як бачимо, в протоколах недостатньо зафіксовано, яку саме діяльність здійснював спеціаліст. Тому слід детально фіксувати у протоколі всі дії спеціаліста.

Спеціаліст під час дослідження місця події може аналізувати певні сліди та інші об'єкти огляду. Однак дискусійною є думка І. В. Пирога, що фіксація дослідних дій під час слідчої (розшукової) дії, проведених спеціалістом, і також їх результати у виді категоричних висновків чи версій, мають фіксуватися у письмовій формі. На переконання автора, результати досліджень, судження, версії, припущення спеціаліста про обставини, що підлягають встановленню і доказуванню, що засновані на використанні спеціальних знань та сприятимуть розслідуванню кримінального правопорушення, мають бути зафіксовані [12, с. 265]. Як свідчить інтерв'ювання судово-медичних експертів Міністерства охорони здоров'я, їм заборонено висловлювати під час огляду місця події і трупа свої судження чи припущення щодо попередньої причини смерті особи та інших обставин. Тому на наше переконання, спеціаліст під час огляду місця події не повинен висувати гіпотези щодо події кримінального правопорушення й інших обставин його вчинення, а слідчий не повинен вносити «судження» спеціаліста до протоколу слідчої (розшукової) дії, але слід детально відображати дії спеціаліста у протоколі.

Висновки. Таким чином, з метою підвищення ефективності спільної роботи слідчого і спеціалістів у статті надано пропозиції щодо організації залучення спеціалістів до огляду. Запропоновано криміналістичні рекомендації щодо тактики залучення спеціалістів під час огляду місця події. Висвітлено проблемні питання стосовно фіксації дій спеціалістів при проведенні огляду місця події. Безперечно актуальними залишаються питання щодо тактичних особливостей залучення спеціалістів при проведенні слідчих (розшукових) дій, що обумовлює необхідність подальшої розробки відповідної проблематики.

Список літератури:

1. Ардашев Р. Г. Вопросы теории и практики расследования убийств, сопряженных с посткриминальным суицидом правонарушителя: монография / Р. Г. Ардашев. – Иркутск :

Изд-во ИрГТУ, 2013. – 188 с.

2. *Быховский И. Е.* Осмотр места происшествия / И. Е. Быховский. – М. : ВНИИПП, 1973. – 97 с.

3. *Васильев А. Н.* Тактика отдельных следственных действий / А. Н. Васильев. – М. : Юрид. лит., 1981. – 183 с.

4. *Вологин С. М.* Взаимодействие следователя, оперативного работника уголовного розыска и эксперта-криминалиста при установлении лица, совершившего квартирную кражу / С. М. Вологин, А. В. Сивачев. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1985. – 80 с.

5. *Герасимов И. Ф.* Некоторые проблемы раскрытия преступлений / И. Ф. Герасимов. – Свердловск : Средне-Урал. книж. изд-во, 1975. – 183 с.

6. Криминалистика : учебник / Т. В. Аверьянова [и др.] ; под ред. Р. С. Белкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : НОРМА, 2005. – 992 с.

7. Криміналістична техніка : навч. посіб. / за ред. А. В. Кофанова. – К. : КИЙ, 2006. – 456 с.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI / Верхов. Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1447502887199358>. – Заголовок з екрану.

9. *Литвиненко В. А.* Участие специалистов в осмотре места дорожно-транспортного происшествия / В. А. Литвиненко // Актуальні проблеми криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Х., 2003. – С. 176–179.

10. *Махов В. Н.* Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений : монография / В. Н. Махов. – М. : РУНД, 2000. – 296 с.

11. Осмотр места происшествия: справочник следователя / под общ. ред. А. А. Леви. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1982. – 272 с.

12. *Пиріг І. В.* Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія / І. В. Пиріг. – Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2015. – 432 с.

13. Положення Про міністерство внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878 / Верхов. Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

14. Про національну поліцію [Електронний ресурс] : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII / Верхов. Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19/print1447502887199358>. – Заголовок з екрану.

15. *Циркаль В. В.* Участие группы специалистов в следственных действиях / В. В. Циркаль // Криминалистика и судебная экспертиза : республик. межведомств. сб. науч. и науч.-метод. работ. – К., 1979. – Вып. 19. – С. 59–64.

16. *Шепітько В. Ю.* Вибрані твори = Избранные труды / В. Ю. Шепітько. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2010. – 576 с.

17. *Яблоков Н. П.* Криминалистика : учебник / Н. П. Яблоков. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : НОРМА, 2009. – 400 с.

Яремчук В. О. Проблемы привлечения специалистов к проведению осмотра места происшествия (организация и тактика).

Проанализированы отдельные вопросы организации и тактики участия специалистов при проведении осмотра места происшествия. Раскрыты проблемы, связанные с привлечением специалистов к осмотру. Предложены криминалистические рекомендации по тактике привлечения специалистов. Раскрыты особенности фиксации деятельности специалистов при проведении осмотра места происшествия.

Ключевые слова: организация привлечения специалистов, тактика привлечения специалистов, осмотр места происшествия, пояснения специалистов, фиксация деятельности специалистов.

Yaremchuk V. O. Challenges to specialists' involvement in an incident site inspection (organization and tactics).

Analyzed particular issues on organization and tactics of specialists' participation in an incident site inspection. Revealed insights into the challenges related to specialists' involvement in inspection. Given forensic sciences proposals for tactics of specialists' involvement. Revealed insights into the issues on characteristics of specialists' activity recording during an incident site inspection.

Key words: organization of specialists' involvement, tactics of specialists' involvement, incident site inspection, specialists' explanations, specialists' activity recording.

Надійшла до редколегії 23.11.2015 р.

